

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

В. Б. ГРИЦІВ

Серед завдань, які вирішує вища школа відносно професійної підготовки майбутніх фахівців банківської справи, одним з найважливіших є забезпечення теоретичної бази, а також формування навиків та досвіду, які покликані забезпечити їхню професійну підготовку та сприяти вихованню висококваліфікованих та конкурентоспроможних спеціалістів на ринку банківських послуг. Традиційні підходи щодо підготовки спеціалістів банківської справи є, сьогодні, малоефективними, оскільки, окрім оволодіння відповідною системою знань, фахівець банківської справи повинен бути професійно компетентним, тобто бути активним, уміти аналізувати соціально-економічну інформацію, вести оперативну й фінансову документацію, знаходити нестандартні рішення у реалізації поставлених завдань, ризикувати і планувати досягнення цілей, на відповідному рівні дотримуватись етичних норм та принципів. З огляду на це, метою статті є обґрунтування педагогічних умов формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Банківська справа є специфічним різновидом фінансової діяльності, що вимагає навіть від досвідчених фінансистів і бухгалтерів високого рівня професійної підготовки, щоб кваліфіковано виконувати свої обов'язки (розрахункове обслуговування виробничої та інвестиційної діяльності підприємств і організацій, контролювати їх фінансову діяльність, бути економістами, бухгалтерами, іншими працівниками секторів економіки, де проводяться грошові, кредитні та інші банківські операції). У зв'язку із цим у кадровій роботі актуальним є такий напрям, як оцінка персоналу, заснована на компетентностях. З урахуванням існуючих різновидів ключових компетентностей в освіті виділено *професійну та етичну компоненти у компетентності майбутніх фахівців банківської справи*. Професійна компонента покликана відображати ідеологію професійної діяльності банківського працівника, а етична – ставлення, ціннісні орієнтації, переживання тощо. Формування зазначеної компетентності майбутніх фахівців банківської справи може ефективно реалізовуватись за певних умов. Результати аналізу педагогічних наукових досліджень показують, що переважно педагогічні умови визначаються як: сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів та матеріально-просторового середовища, спрямованих на розв'язання відповідних завдань; сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених обставин процесу діяльності; вираз відношення предмета до явищ, що оточують, без яких він існувати не може; «положення нормативного характеру, орієнтовані на зміну педагогічної дійсності і, тим самим, на отримання нового педагогічного знання про неї, на розвиток цього знання».

Таким чином, результати аналізу педагогічної наукової літератури доводять, що різні автори беруть за основу різні ознаки, як наприклад: зовнішні об'єкти освітнього середовища, внутрішні особливості предмета дослідження, сукупність зовнішніх об'єктів та внутрішніх особливостей, що визначають існування, функціонування та розвиток предмета дослідження [5]. У контексті представленого дослідження пропонуємо педагогічні умови розглядати як необхідні та достатні для реалізації процесу формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи під час вивчення гуманітарних дисциплін. Відповідно, визначаємо відповідний комплекс педагогічних умов, з якого не можна виключити жодного компонента, не порушуючи обумовленості цього явища. Поділяємо точку зору професора Н. Яковлевої про те, що випадкові, розрізнені умови не можуть розв'язати жодне педагогічне завдання. Тому у проблемі формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи під час вивчення гуманітарних дисциплін мова йтиме про комплекс педагогічних умов [6]. Для обґрунтування педагогічних умов формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи під час вивчення гуманітарних дисциплін є також необхідним урахування таких факторів, як: соціальне замовлення в аспекті досліджуваної проблеми; особливості майбутньої професійної діяльності фахівців банківської справи; основні положення компетентнісного підходу [4].

Виходячи з вищезазначеного, виокремлено такий *комплекс педагогічних умов щодо формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи під час вивчення гуманітарних дисциплін*: оптимізація методів навчальної діяльності у професійній підготовці

майбутніх фахівців банківської справи під час вивчення гуманітарних дисциплін; формування професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця банківської справи; підвищення педагогічної майстерності науково-педагогічного складу вищого навчального закладу з урахуванням сучасних вимог до банківської справи; проектування моделі формування професійно-етичних якостей майбутніх фахівців банківської справи під час вивчення гуманітарних дисциплін.

Розглянемо першу педагогічну умову – *оптимізація методів навчальної діяльності у професійній підготовці майбутніх фахівців банківської справи під час вивчення гуманітарних дисциплін*. Аналіз літературних джерел (Н. Тализіна, В. Беспалько, Т. Ільїна) показує, що теорія оптимального управління є основою розвитку ідей оптимізації педагогічного процесу. Сутність теорії полягає у врахуванні взаємодії суб'єкта та об'єкта управління, розгляду в комплексі організації, регулюванні, коригуванні діяльності та аналізу результатів. Представники передової педагогічної думки (А. Алексюк, В. Андреев, П. Підкасистий, Г. Щукіна та інші) звертались до проблеми підвищення ефективності, створення оптимальних умов для навчання, вибору оптимальних варіантів навчання. Одночасно із цим, низку педагогічних досліджень присвячено окремим аспектам оптимізації процесу навчання. Зокрема, А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Бондар, В. Паламарчук, один із важливих аспектів оптимізації процесу навчання вбачають у виявленні оптимального поєднання методів навчання. Проте, теоретичне обґрунтування системи засобів оптимізації педагогічного процесу стало можливим лише на відповідному етапі розвитку педагогічної науки та практики. Реалізація принципу оптимізації навчання стала можливою лише на основі забезпечення системного підходу, що дало змогу зрозуміти окремі педагогічні явища (навички, вміння), які у комплексі гарантують результат.

Як свідчить аналіз наукової літератури, змістом поняття «оптимізація» (від лат. *optimus* – найкращий) є процес надання будь-чому найкращих умов для діяльності. Стосовно «оптимізації навчального процесу», то змістом цього поняття є створення найбільш сприятливих умов – добір методів, засобів навчання, рівень санітарно-гігієнічного середовища, морально-емоційні чинники тощо з метою отримання відповідних результатів без додаткових затрат часу та фізичних зусиль [4]. Систему методів навчальної діяльності можна вважати оптимальною, якщо: досягаються позитивні результати в навчанні всіх тих, кого навчають (на рівні їхніх навчальних можливостей, проте не нижче задовільного згідно з вимогами державних стандартів щодо критеріїв оцінювання); за умови запобігання неуспішності відповідної частини тих, кого навчають, не відбувається зниження успішності в навчанні інших; методи навчання не вимагають більших затрат часу викладачів та тих, кого навчають, у порівнянні з тими витратами, що визначені керівними документами (робочою програмою, навчальним планом тощо); методи навчання не створюють надмірної втомлюваності тих, хто навчає, і тих, кого навчають. У запропонованому дослідженні специфіка *спроєктованих* (процес підбору оптимальних методів у педагогіці є процесом проектування) методів навчальної діяльності у професійній підготовці майбутніх фахівців банківської справи під час вивчення гуманітарних дисциплін полягає у: врахуванні основних положень особистісно-орієнтованого, інформаційного та компетентісного підходів; урахуванні мети використання методів навчання (ознайомлення з новим навчальним матеріалом, контроль засвоєних знань, закріплення знань та вмінь тощо); врахуванні особливостей викладання гуманітарних дисциплін (зокрема, «Етика і естетика», «Етика ділового спілкування», «Психологія ділового успіху»).

Аналіз теоретичних міркувань щодо проектування методів навчальної діяльності (В. Галузинського, В. Краєвського, О. Лігоцького, М. Поташніка, В. Сластьоніна та багатьох інших) дозволяє зробити висновок про те, що цей процес передбачає наявність певних вимог та етапів: пошуковий – пошук, аналіз проблеми, виділення основних етапів проектної діяльності, збір, вивчення, обробка, аналіз інформації з теми, яка досліджується; конструкторський – пошук оптимального рішення завдань проекту; технологічний – добір інформації, матеріалів для реалізації проекту, виконання запланованих операцій, внесення змін у конструкцію і технологію проекту, оформлення результатів; рефлексивний – аналіз процесу й результату виконання проекту.

Враховуючи зазначені особливості процесу оптимізації, проектування, а також численні класифікації методів навчання, пропонуємо тривимірну модель проектування оптимальних методів навчальної діяльності у професійній підготовці майбутніх фахівців банківської справи під час вивчення гуманітарних дисциплін. За основу створення моделі взято тривимірну модель методів навчання В. Паламарчука, в основу якої закладено ознаки перцептивної, гностичної та логічної систем [3, с. 138]. Сьогодні у педагогічній науці існує декілька класифікацій методів навчання (за певними ознаками та встановлення між ними зв'язків). Але жодна із запропонованих класифікацій не позбавлена недоліків. На практиці педагоги інтегрують методи різних груп, утворюючи неординарні (універсальні) методи, які

забезпечують оптимальні шляхи досягнення навчальної мети. У створеній тривимірній моделі методів навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців банківської справи під час вивчення гуманітарних дисциплін також відбувається інтеграція методів різних угруповань, але за умови врахування таких факторів, як: досвідний (передовий педагогічний досвід, наукові дослідження тощо), логічний (мета та завдання навчальної діяльності, зміст професійної підготовки, принципи навчання тощо), інтуїтивний (інтуїція представників науково-педагогічного складу) (рис. 1).

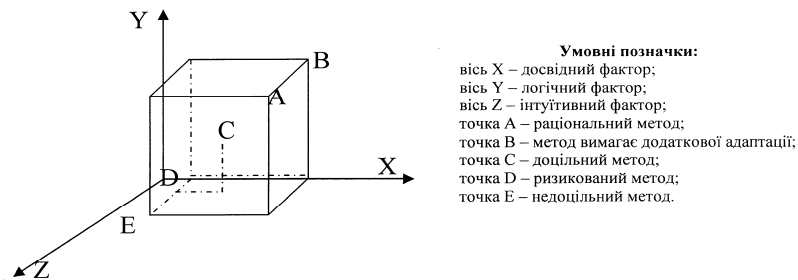

Рис. 1. Тривимірна модель методів навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців банківської справи під час вивчення гуманітарних дисциплін

Запропонований схематичний рисунок тривимірної моделі методів навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців банківської справи під час вивчення гуманітарних дисциплін представляє стратегію вибору оптимального методу навчання, незалежно від його класифікації. Оскільки не завжди обраний метод дає очікувані результати, що трапляється через допущені помилки у його виборі, тому оптимальним методом може бути лише той, який урахує всі представлені фактори.

Наступна педагогічна умова – *формування професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця банківської справи*. Професійна діяльність – це суспільно необхідна, постійно виконувана діяльність на основі отриманих знань, умінь, навичок, особистих якостей. За умов позитивного ставлення до професійної діяльності відбувається розвиток широких ціннісних орієнтирів, необхідних рис характеру особистості [4]. Реалізація будь-якої професійної діяльності можлива на ґрунті певних вимог, норм, режимів. Усі різновиди такої діяльності завжди певним чином організовані, тобто мають свою структуру, взаємозв'язок елементів, одні з яких є первинними, інші – вторинними. Залежно від цілей і знарядь праці, кожна професія висуває свої вимоги щодо рівня знань, сформованих умінь та навичок і майстерності [2, с. 274]. Успіх професійної діяльності залежить від низки чинників, серед яких: соціальна орієнтація працівника, рівень моральних, політичних, соціальних та етичних якостей. Психологічний аналіз професійної діяльності підтверджує особливе значення для неї професійної спрямованості особистості. Проблема змісту професійної спрямованості особистості, передумов і шляхів формування її у студентів була досліджувана такими науковцями, як: М. Дяченко, Л. Кандибович, Н. Самоукіна, З. Слєпкань, С. Смирнов, В. Якунін та інші.

За час навчання у вищому навчальному закладі в результаті засвоєння суспільних, спеціальних та інших дисциплін, участі у громадському житті у студентів розвивається і формується професійна спрямованість особистості, тобто прагнення застосувати свої знання, досвід, здібності в галузі обраної професійної діяльності. Професійна спрямованість особистості – це вираз позитивного ставлення до професії, інтерес до неї, бажання вдосконалити свою підготовку, забезпечити матеріальні та духовні потреби. Водночас, професійна спрямованість передбачає розуміння і усвідомлення цілей та завдань професійної діяльності, інтересів, ідеалів, установок, переконань, поглядів, що належать до неї. Зазначені компоненти професійної спрямованості служать показниками рівня її розвитку і сформованості в майбутніх фахівців і можуть характеризуватись стійкістю або нестійкістю, домінуванням суспільних чи особистісних мотивів, перспективністю. Проведений теоретичний аналіз наукової літератури дозволив установити, що наявні спроби охарактеризувати кілька рівнів професійної спрямованості. Так, наприклад, А. Зарукіна, досліджуючи професійну спрямованість майбутнього педагога, вказує на три рівні професійної педагогічної спрямованості: *високий рівень* визначається великим інтересом до професії з дитинства, активною роботою з дітьми, любов'ю до окремих предметів (у цьому випадку професія вчителя є покликанням); *середній рівень* характеризується захопленням професією вчителя в старших класах, любов'ю до окремих предметів (результат – захоплення педагогікою); *низький рівень* – це рівень, коли студента привабляло розмаїття предметів або спрямувала порада родичів; *відсутність професійної спрямованості* – рівень, коли

студенти не думали про професію вчителя, а вступили на факультет тому, що не вступили до інших ВНЗ [2, с. 274–275]. Враховуючи зазначені особливості професійної спрямованості, вважаємо, що процес формування професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця банківської справи – це процес зміцнення в ньому позитивного ставлення до майбутньої професії, інтересів, нахилів та здібностей до неї, прагнення вдосконалити свою кваліфікацію після завершення навчання, розвитку ідеалів, поглядів, переконань, формування престижу професії банківського працівника. Успішне формування професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця банківської справи є визначення змін її змісту та структури в процесі навчання, тобто визначення показників цих змін: які цілі формулював раніше і які формулює зараз, як виявляє себе в різних видах діяльності, яке ставлення до професії, які установки, ідеали, інтереси.

Основними шляхами формування професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця банківської справи є: моделювання його професійної праці (її завдань, способів, мотивів, стилю), тобто створення умов, за яких майбутній фахівець банківської справи на основі здобутих знань, досвіду, якостей тренується успішно виконувати професійні функції; пояснення цілей та значення обраної професії, залучення студентів до виготовлення посібників із навчальних дисциплін, поглибленого вивчення теоретичних питань на стажуваннях, практичних заняттях тощо [2, с. 286]; професійне виховання (знайомство з професіограмою своєї спеціальності тощо); участь у науковій роботі. Отже, формування професійної спрямованості у майбутніх фахівців банківської справи передбачає розширення і поглиблення їхньої обізнаності про свою майбутню спеціальність, посилення професійних мотивів, практичне виконання професійних завдань. У професійній спрямованості особистості майбутнього фахівця банківської справи виражається позитивне ставлення до професії, нахил та інтерес до неї, бажання вдосконалити свою підготовку, задовольняти матеріальні й духовні потреби, займаючись працею, пов'язаною зі своєю спеціальністю.

Третя педагогічна умова – підвищення педагогічної майстерності науково-педагогічного складу вищого навчального закладу з урахуванням сучасних вимог до банківської справи. Сьогодні сучасна банківська справа – надзвичайно динамічний вид бізнесу як в Україні, так і в усьому світі. Банки об'єктивно перебувають у центрі більшості економічних процесів, забезпечуючи практично весь рух грошових потоків, здійснюючи сотні різноманітних фінансових операцій, взаємодіючи із клієнтами у різних галузях економіки. Банки, як невід'ємний атрибут товарно-грошового господарства, володіють потужним економічним потенціалом, а відтак потребують такого апарату управління і таких висококласних спеціалістів, які б забезпечували ефективний оборот коштів та рух капіталів, здатний створити вихідні, засадничі можливості розвитку національної економіки. Саме стрімкий розвиток українських банків став основою процесу формування повноцінних ринкових відносин і сукупності тих базових елементів, які пов'язані із рухом грошей та без яких узагалі неможливе функціонування ринкового господарства в нашій країні. Цілком очевидно, що цей процес потребує підготовки банківських фахівців із високою кваліфікацією, які володіють усім арсеналом прийомів, методів і знань, що вже накопичені у розвинутих країнах і які узагальнюють величезний досвід організації грошово-кредитної системи. Враховуючи зазначені особливості професійної банківської діяльності та вимоги до майбутніх фахівців банківської справи, пропонуємо акцентувати увагу на педагогічній майстерності науково-педагогічного складу. Педагогічна майстерність є виявом високого рівня педагогічної діяльності. Основними критеріями педагогічної майстерності є гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність), інноваційна діяльність. Оскільки педагогічна майстерність – це своєрідний сплав особистої культури, знань і світогляду педагога, його всебічної теоретичної підготовки з досконалим володінням прийомами навчання й виховання, педагогічного технікою та передовим досвідом, то представникам науково-педагогічного складу необхідно постійно здійснювати творчу оптимізацію як професійного, так і особистісного потенціалу. Ефективне поєднання викладачами у науковій та навчальній роботі зі студентами тих актуальних професійних знань, умінь і навичок, яких потребує обрана ними професія і сучасна економіка, є умовою забезпечення відповідного рівня педагогічної майстерності.

Змістом четвертої педагогічної умови є *проекування моделі формування професійно-етичних якостей майбутніх фахівців банківської справи під час вивчення гуманітарних дисциплін*. Проведений теоретичний аналіз наукової літератури дозволив установити, що проблемі обґрунтування професійних якостей майбутніх фахівців як складової професійної компетентності присвячено значну кількість праць науковців (Н. Блохін, Л. Бобикова, А. Бражникова, Н. Волкова, Г. Карпова, І. Мартинюк, Т. Попова, В. Ройлян, А. Теймуразян, М. Ткаченко та ін.). Висвітлення особливостей професійної діяльності майбутніх фахівців банківської справи стало предметом дослідження А. Єпіфанова,

Д. Лукіна, Р. Міленкової, Г. Савченко, Н. Самоукіної, Т. Семененко, С. Тігіпко та ін. Незважаючи на вагомий внесок науковців у дослідження різних факторів професійної підготовки майбутніх фахівців банківської справи, проблему моделювання процесу формування професійно-етичних якостей засобами проектних технологій не вивчали. Аналіз наукових праць показує, що «модель» – це штучно створений об'єкт у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм або формул, який, будучи подібним до досліджуваного об'єкта (або явища), відображає й відтворює в простішому та огрубілому вигляді структуру, властивості, взаємозв'язок і відношення між елементами цього об'єкта [1, с. 22]. Застосування моделей дослідження об'єктів пізнання лежить в основі методу моделювання, що передбачає побудову й вивчення моделей реально існуючих предметів і явищ, конструйованих об'єктів для визначення або поліпшення їх характеристик, раціоналізації способів їх побудови, управління ними та ін.

Модель формування професійно-етичних якостей майбутніх фахівців банківської справи засобами проектних технологій являє собою: *змістовний блок* (часткове оновлення змісту навчальних дисциплін «Етика і естетика», «Етика ділового спілкування», «Психологія ділового успіху»); *технологічний блок* (застосування у навчально-виховному процесі діалогово-дискусійних технологій (дискусія, диспут, мозковий штурм, діалог, полілог, кейс-технологія); проектних технологій (наскрізні проекти, інформаційні, креативно-пошукові, дослідницькі, наукові, монопредметні, міжпредметні); *рефлексивний блок* (рефлексія особистих досягнень майбутніх фахівців банківської справи у професійному та особистісному зростанні); *результативний блок* (рівень сформованості професійно-етичних якостей майбутніх фахівців банківської справи). В основу розробки моделі формування професійних якостей майбутніх фахівців банківської справи було покладено такі основні методологічні підходи: компетентнісний, системний, культурологічний, діяльнісний, аксіологічний, особистісний, гуманістичний, інтеграційний. Таким чином, застосування запропонованої моделі сприятиме вдосконаленню змісту професійної підготовки майбутніх фахівців банківської справи, формуванню в них рефлексії всіх провідних аспектів власної професіоналізації, у результаті чого формується особистість студента з високим рівнем професійно-етичних якостей.

Отже, вищезапропоноване розуміння педагогічних умов формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи дозволяє здійснювати більш широке використання у педагогіці сучасних інноваційних технологій, оптимізації навчального процесу тощо. Визначення педагогічних умов формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи дозволяє перейти до експериментальних заходів у реальних умовах навчальної діяльності – реалізації і впровадження обґрунтованих педагогічних умов.

Список використаної літератури

1. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность / А. Н. Дахин // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 21–26.
2. Дьяченко М. И. Психология высшей школы / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Изд-во БГУ, 1981. – 383 с.
3. Паламарчук В. Ф. Дидактические условия формирования мышления учащихся в процессе обучения : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.04 «Теория та методика професійної освіти» / В. Ф. Паламарчук. – К., 1984. – 327 с.
4. Семененко Н. Н. Становление профессиональной ответственности у курсантов военных училищ сухопутных войск : дисс. ... канд. психол. наук / Н. Н. Семененко. – М., 1998. – 209 с.
5. Слостенин В. А. Педагогика: инновационная деятельность / Слостенин В. А., Подымов Л. С. – М. : Академия, 1997. – 350 с.
6. Яковлева Н. Теоретико-методологические основы педагогического проектирования / Н. О. Яковлева; М-во образования Рос. Федерации, Акад. труда и соц. отношений. – М. : АТиСО, 2002. – 239 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, доцент О. В. Діденко.